

badító ereje az, amiben oly kevéssé látszik hinni Spiró regénye. A *Feleségverseny* humora olyannak tetszik, mint Kárpi bácsi társasági rémtréfái: a közönség felszabadultan nevet az ijeszttöbbnél ijeszttöbb dolgokon, de csak akkor, ha nem gondolnak bele valóságosságukba. Vagy éppen akkor? Több helyen is szerepel a regényben, Reának nem volt humora, csak a kárörömöt ismerte, a regény kommentárja szerint ráadásul „minden emberi szimpátiának a felszabadult, kárörvendő megvetés az alapja.” (315) Spiró antropológiája így gyúri maga alá a publicisztikai szellemességet. Aki nevet, vessen magára, amúgy pedig: minek – ebben a minnek-ben lehetne összefoglalni a *Feleségverseny* önnön tézisregényén túlhajtó erejét és legnagyobb hibáit egyaránt.

A humor hiánya azonban máshogy is túlmutat önmagán: a humor egyik legfőbb forrása ugyanis a többértelműség, miközben a világ többértelmű olvasására képtelenek a regény – egyéb-iránt funkcionálisan analfabéta – szereplői, vagy ha többértelműséggel találkoznak, mindig egyértelműsítenek. A zavaró többértelműségeket mindenesetre a regény is rövidre zárja, ahogy véletlen többértelműségét egyszerűsítik a sorsszerűség reményében a kurzusírók, amikor a később királynővé választott Rea életét írják meg úgy, mintha már lettek volna jelei Rea megelőző életében. Ez a sorsszerűség azonban az utólagos történetírás és nem a szereplőké maguké, ahogy a regény szereplői nem is birtokolják azt a nyelvet, amin szólnak róluk (lásd például az „elment” szó kétértelműségét, aminek a metaforikus értelmezésére való képtelensége miatt nem tud szembesülni Rea nővére halálával). Épp ezért a regény felveti azt a kérdést is, hogy vajon lehet-e egy világról olyan nyelven beszélni, amely nem sajátja ennek a világnak? Vagy az elbeszélés, a regény „maga” így éppolyan hamisítás lesz, mint az általa imitált, vele azonos kurzusregény? Talán épp e kényszerű hamisítás miatt érezhetjük úgy, hogy a mikszáthi értelemben vett ideális irodalom és ideális politika olyan nehezen talál a valóságban egymásra?

Teslár Ákos

Fajtikáim

(Spiró György: *Feleségverseny*. Magvető, 2009)

„Nem történész vagyok, hanem író” – ezzel a mondattal kezdte *Hogyan győznek a provinciák?* – A Fogság c. regény történelmi hátteréről című történelmi előadását a Mindentudás Egyetemén 2006-ban Spiró György. Noha tényszerűen igazat mondott, a képet árnyalja, hogy Spiró egész életművét és közéleti imágóját is az átlagos magyar íróénál messze jobban meghatározza a történelem iránti szenvedélyes érdeklődés, egy jellegzetesen klasszikus, strukturális szempontú és radikálisan pesszimista történelmi

látásmód (ezeket a szavakat nem terminusként, csak hétköznapi nyelvérzékem szerint használom – nem történész vagyok, hanem író). Klasszikus ez a látásmód, amennyiben nem érintik meg a „történelem vége”-típusú modern elméletek, sokkal inkább a hagyományos, az antikvitástól kezdve halmozódó történelmi műveltséganyagot mozgósítja, és hisz az olyan nemes közhelyeknek, mint hogy a történelem megismétli önmagát, és hogy nincs új a nap alatt. Ennyiben strukturális szempontú, hiszen az ismétlődő mintázatokat, hatalmi képleteket találja meg a történelem szövetében, az emberi jellem fogyatékoságaiból vagy a balsors ciklikusságából adódó törvényszerűségeket ismeri fel. Ám érzékeli és érzékelteti azt is, hogy az ilyen törvényszerű ismétlődés felismerése nem segít abban, hogy elkerüljük a bajt – ilyen értelemben radikálisan pesszimista ez a történelmi látásmód: nemcsak azok kényszerülnek megismételni a hibákat, megélni a borzalmakat és belepusztulni a hülyeségbe, akik nem ismerik fel az összefüggéseket, hanem (majdnem) mindenki.

Az említett előadás végső tétele éppen az, hogy a Római Birodalommal történtek univerzális elvként a jelenre és a jövőre is alkalmazhatóak, ahogy arról Spiró a *Napjaink zsidói: a muzulmánok* című részben beszél: „A Római Birodalom története paradigmátikus, alakulása későbbi birodalmak alakulására is jellemző. Az ókori zsidókéhoz hasonló szerepet ma a muzulmánok játszanak”, ők fogják a perifériáról indulva szétbomlasztani a centrumot; „Senecának igaza lehet: akit meghódítasz ma, az fog téged leigázni holnap”; „Az Egyesült Államok, az átmenetileg egyetlen szuperhatalom a muzulmán demográfiai problémát egyelőre szeptember 11. ellenére megúsza, a centrumba Dél-Amerika árad be feltartóztathatatlanul, és valamennyire Kína, amely a második világ pozíciójára esélyes.” Az ilyen történelmi látásmódot az író gyakran használja a magyar viszonyokat érintő interjúiban is, bennem mély nyomot hagyott például, amikor egyszer egy interjúban elmagyarázta, hogy a számtalan felesleges diplomás a szélsőjobb erősödéséhez fog vezetni. Homályos emlékeim szerint Spiró pár évvel ezelőtti esszéjében, a *Mit ír az ember, ha magyarul* is egymást követik a pesszimista, tragikus, értékvesztő hangoltságú kulturális elemzések, és a példákat – különösen, ha Spiró-szakértő lennék – bizonyára még hosszasan sorolhatnám.

Emiatt a történelemfelfogás miatt nevezhetjük történelmi regénynek a *Feleségverseny*t, annak ellenére, hogy az elképzelt jövőben játszódik, hiszen ezek az időtlenül érvényes, illetve időről-időre visszatérő történelmi mintázatok, és az egyének szintjén hozzájuk kapcsolható jellemhibák és sorsfordulók logikusan épp olyan jól vetíthetők a jövőbe, mint a múltba. Spiró szatirikus-utópisztikus történelmi regénye véleményem szerint nagyon problematikusra sikerült, vagy nem sikerült, ugyanakkor ez a történelmi érdeklődés és látásmód szervesen az életmű fő vonulatahoz kapcsolja a regényt. Mielőtt azonban kifejteném, milyen okait látom ennek a problematikusnak, röviden a Spiró körüli közéleti felbolydulásról, szigorúan zárójelben:

(Az idén érettségi feladattá lett Spiró miatt újra felmerült kérdés, ami az író hazafiságát firtatja, és adott esetben szeret-

né őt kizárni a „nemzeti irodalomból”, a „magyar írósgépből”, sajnos nem annyira az íróról és műveiről, mint a honi jobboldal egy részének szomorúan el- vagy visszamaradott kulturális beidegződéseiről szól, viszont ha a Spiró magyar írói mivoltára vonatkozó kérdést valódinak értelmezzük, arra a *Feleségverseny* is frappáns választ ad. A *Feleségverseny* ugyanis nagyon magyar könyv, amennyiben egy magyar író magyar nyelven olyasmikről ír, amik nagy részét kizárólag a mai Magyarországon élő magyarok képesek dekódolni – hiszen a szöveg legfontosabb szervezőelve, hogy a mi mai közéletünk pszichicáé apróságait túlozza el, figurazza ki, tehát az utópia legtöbb eleme a jellegzetesen lokális szocializációs előismeretek nélkül, például fordításban vagy nem jelentene semmit, vagy nem azt. Az irodalomtörténet tanúsága szerint a nemzetet pocskondiázó vagy provokáló szövegek írása általában nem hogy nem hazafiatlan, de jellegzetesen hazafias cselekedet: ki mást érdekelné ilyen szenvedélyesen a magyarság sorsa, mint a nemzetük sorsát szívükön viselő magyarokat? Azt pedig, hogy az Ady körüli hazafiatlansági viták kibukkanása után száz évvel vannak még hazánkban olyan nagy csoportok, akik nem vették észre, hogy a „nemzetellenesnek” kikiáltott magyar írók később problémátlanul a nemzeti panteon részévé válnak, nehéz másnak tekinteni, mint a tájékozatlanság jelének. Szintén nehéz irodalomkritikailag relevánsként értelmezni az olyan – az interneten jelenleg is vitákat generáló – kifogásokat, mint hogy a szerző trágárul beszélteti a szereplőit, vagy hogy élesen valláskritikus passzusokat fogalmaz – hiszen mindkettő jelentős hagyományokra tekint vissza a magyar- és a világirodalomban, ráadásul utóbbi a könyv egyik leglendületesebben megírt része.)

A *Feleségverseny*t és szerzőjét tehát nem volna okos dolog ideológiai alapon meg- vagy elítélni, ám a regény mégis elszalasztott lehetőségnek tűnik, amelynek a hiányosságai most meghatározóbbnak látszanak, mint az erényei. Az alapötlet, az alapesztus számomra rokonszenves: egy nagy tudású, pályája csúcán lévő író – az általa vállalt értelmiségi szerepnek megfelelően – érdemben, karakteresen hozzászól a magyar társadalom előtt álló nehéz témákhoz, ráadásul sok esetben találó, szellemes torzképeket gyárt kisiklott jövőnkéről. Mély meglátásokban sincs hiány, a „magyarságról mint alanyról” tett állítások között például remek dolgok vannak, mint a teljesen alapvető „Gyűlölöm az államot, tessék az államnak eltartani engem.” (194) Valami mégis félrecsúszik.

Azt hiszem, a legfontosabb dolog, hogy mintha Spiró Györgyöt ebben a könyvben jobban érdekelt volna a történelem, mint az irodalom. Spiró persze mindig is öntörvényű, a kortárs magyar irodalom divatmozgásaitól nagyrészt független alkotó volt, akit sohasem lehetett igazán „irodalmi írónak” nevezni, az elmúlt évtizedek élenjáró magyar prózai teljesítményeinek nyelvi önreflexivitásához vagy lírai sűrítettségéhez viszonyítva. Ám sikeres, nagy műveiben mindig megtalálta a klasszikus ambícióval a nyelven túlra irányuló szándékainak megfelelő nyelvi formát, műfaji keretet. A *Feleségverseny* esetében az alkotó

fantáziát szinte teljesen a világteremtés, és nem a nyelv- vagy formateremtés köti le, így nem jön létre egy olyan kívánatos egyensúly, ahol a szöveg mint olvasnivaló megállna a lábán.

A legkomolyabb irodalmi probléma a könyvben szerintem az elbeszélői pozíció retorikai következetlensége. Erre – ha nem is ennyire kiemelten – a könyv korábbi kritikásai is felhívják a figyelmet, Károlyi Csaba (*A rossz énünk*, Élet és Irodalom, 2009/22) azt írja: „A narrátor pozíciójával is gond van. A jövőbeli történésekhez képesti jövőből beszél, sokszor nem világos, pontosan mi mikor is van” – tehát ő az elbeszélői helyzet követhetőbb kifejtését hiányolja. Szegő János (*Pácban*, Magyar Narancs, 2009/24) szerint: „Itt van például a narrációs beszédmód zavarba ejtő és nem indokolt kettőssége. A keretjáték szerint az elbeszélő megrendelésre írja meg Regina Hungarissima (lánykori nevén Vulnera Renáta) mesés regényét, tehát szépít, torzít, manipulál. Hamisít. És nincs is tisztában a homályos részletekkel, nincs, mert nem lehet minden információ birtokában. Könnyebben is hazudhat így. Máskor pedig mindentudó (és mindent jobban tudó) elbeszélőnek mutatkozik, akárcsak a *Fogság* objektív narrátora, és könyörtelenül okos retorikájával kiigazítja a hősök tévedéseit, azaz nem elleplezi, hanem leleplezi hülyeségüket. Mintha a paródia uralthatatlan lenne, mindent áthatna.”

Történelem ugyan kísérletek arra, hogy Spiró körülhatárolja azt a pontot, ahonnan az elbeszélő hivatásos tollnok a világot látja és meséli (főleg a könyv legelején, majd a végén, a 310–311. oldalon), erről a pozícióról azonban – a neki megfelelő célokkal, ismeretanyaggal, nyelvi kompetenciával, valamint a furcsán megválasztott regényműfajjal és a megcélzott hallgatósággal együtt – az idő nagy részében elfeledkezik: az epés, mizantróp ironia mindent elsodor. Az elbeszélő szereplőivel szembeni kultúrfélténye túlságosan is emlékeztet a spirói magánbeszédék szólamára, és – mivel ez utóbbit egy klasszikus műveltség- és értelmiségi felelősség-eszmény alapozza meg – túlságosan is mintha a múltból szólna. A jövőbeli elbeszélőnek – a regény minden főszereplőjéhez hasonlóan – érthető, megismerhető jellemre lenne szüksége, hiszen ő is egy volna a szereplők közül. De nincs neki. Nem tudjuk, milyen motivációja van, amikor például maró gúnnyal, gyűlölettel írja le a könyvben egyetlen bekezdésnyire feltűnő Fontos Fajtársat, vagy hogy miért írja le egyáltalán: „páncélozott dzsip hozta, nem lehetett több harmincnál, nyakkendőt viselt, fehér csíkos inget, az öltönyét már kihízta, de ragaszkodott hozzá, hogy a zakóját begombolva viselje, kidudorodott belőle a mellkasa meg a hasa, a feje kopasz volt és zsírosan fénylett, és mindig egyformán volt borostás.” (183) Ha – mint arra több utalás van – az elbeszélő számára elérhetetlenek a magyar nyelv és kultúra klasszikusai, és különben is mindenki évtizedekre visszamenően teljesen hülye körülötte, milyen alapon fogalmaz olykor mégis szépen, mint pl. hogy „fekete karikákat vetett a sötétség” (330), vagy honnan ismeri a „kármentő” kifejezést? Az elbeszélő definíciója szerint a könyv a későbbi királynő életrajza, Spiró azonban valójában nagy fiktív társadalmi tablót akart írni, amelyben a főhősnőt többször fejezetekre elhagyjuk, hogy

a történelmi eseményeket mindig egy-egy lépéssel előremozdító újabb és újabb mellékszereplőket ismerjük meg – az irodalmi forma tehát alapvetően reflektálatlanul következetlen, a szerkezete, hangvétele egészen másmilyen lenne, ha komolyan venné a célt, amelyet a fikciós keret szerint az elbeszélője maga elé tűzött. (Apropó, mellékszereplők: Spiró megint rendkívül sok szereplőt léptet fel, tucatjával jönnek és már halnak is meg, anélkül, hogy különösebb emléket hagynának az olvasóban, lásd például a 14. fejezetet. A főszereplők sem különösebben kidolgozottak egyébként, de annyi kiderül róluk, hogy egyik sem tipikusan „szerethető” hős, ami lehet tudatos döntés, de az olvasó dolgát nem könnyíti meg.)

Mindehhez jön aztán a szóviccek erőltetése, amelyekben Spiró nem igazán erős. A *kamatyadó* mint szóvicc olyan rettenetes, hogy több fejezeten keresztül kellett tartalommal megtöltenie a szerzőnek, mire hajlandó voltam egyáltalán elgondolkodni azon, hogy az elnevezésétől eltekintve az egész akár érdekes ötlet is lehetne. Általában a nyelvvel kapcsolatos részek idegesítőek, mint a huncut vasból született „HUNCUT” fizetőeszköz, vagy mint amikor a főhősnő Rea nem ért egy-egy kifejezést, pl. hogy „leszállnak a herék” – és akkor a lány nem érti, hogy hol vannak azon szárnyak, brrrr. (Egy-két kivételre emlékszem: a Nyelvódonítók Társaságának leírásában a 208. oldalon van több jó vicc, a tréfálkozó *fajtikám, fajtikáim* megszólítást pedig annyira sikerültnek éreztem, hogy a címbe is kiemelttem – hiszen ennek a szóviccnek van értelme: a pajtásig alapja a *fajta*, vagyis a nemzethez tartozás régies neve, vö. ismét Adyval). Nem minden mondat egyformán gördülékeny, némelyek ok nélkül körülményesek, egy példa: „Lukján Pindur megörökönyödve észlelte, hogy az izomagyú Éber Fajtársak a kamatyadóról való értesültségük tekintetében rendkívüli érzékenységről és éberségről adnak számot.” (44) És ha már Lukján Pindur: a mesterkélt nevekkkel nem csak az a baj, hogy idegesítően hangzanak és a bennük gyakran felfedezhető szóviccek ellenére általában nem beszélő nevek (azaz nem tudjuk őket a szereplő jelleméhez kötni), hanem az is, hogy szembe mennek a „magyar utópia” egyik fő céljával, amely szerint az olvasónak a rémes jövőképet hitelesnek kéne tartania. Ha a kissé zavaros időrendet elfogadva feltételezzük, hogy a leírtak húsz év múlva történnek, az akkori középkorúak az én iskolatársaim – én viszont Gáborokkal, Pistikkel, Danikkal jártam egy iskolába, nem Antipátokkal és Aberálokkal. (Az sem tesz jót az általános morálnak, hogy a könyv címe a korrekt *Húsz év múlva* helyett végül a fájóan banális, ugyanakkor erőltetett és rossz hangzású – noha elismerem: megjegyezhető – *Feleségverseny* lett, és persze a hátsó borítóra ki is rakták a kamatyadót... De hát ezekről már nyilván nem a szerző tehet.)

Ha a könyvet a formájától független, elgondolkodtató „tartalomként” – és a szerzőt pusztán „történészként” – vennénk szemügyre, akkor sem lenne teljesen zavartalan a kép. A világreemtésben az író látszólag nem tud különbséget tenni jó és rossz ötlet, fontos és mellékes gondolat között, ennek következtében

pedig kissé irányát vesztí, és minden ellen kezd szólni az utópia. Az olvasó minden leírt fantasztikus részletet a jelen állapothoz viszonyít – és találhat is szellemes túlzásokat, mint hogy a magyar nácik szerint a magyar kórházakat nem kell fejleszteni, hogy azok így „a természetes kiválasztódás legfontosabb színtereivé” válhassanak (217) –, de a túlzott részletgazdagság elég hamar fárasztóvá teszi a szöveget. Ahová nézünk, utópia terem. Mi szükség volt például arra, hogy megtudjuk, merre járnak majd a villamosok, és az elbeszélő szerint merre kellene járniuk (20–21)?

Az utópia sok eleme valóban következik vagy legalábbis következhet jelenkori viszonyainkból, de ez a vízió sem vezethető le teljesen logikusan. Ahhoz, hogy az érdekesen és impozánsan leírt új királyság megvalósulhasson, a történetben legfőbb előzményként arra van szükség, hogy egész Magyarország ráálljon a génkezelt parlagfűből készült kábítószer előállítására, ennek pedig nem sok alapját látni a jelenben. A jelent domináló, politikai oldalak szerinti megosztottság viszont nem tényező a regényben, csak kormány van és ellenzék, de nincsenek hozzájuk kapcsolódó, eltérő történelemfelfogással és magyarságtudattal rendelkező társadalmi csoportok. Tehát az utópia nem teljesen vezethető le a mi jelenünkből és így nem is érződik teljesen találonak.

A könyv fontos tette lehetett volna, hogy utánamegy a „cigánykérdésnek Magyarországon”, kinevetett bizonyos tabukat és előítéleteket, hiszen a *Feleségverseny* történelemleckéjében központi esemény a cigányháború. Spiró azonban nem vállalkozik erre, feldobja a témát úgy, hogy közben a könyvben lényegében nem szerepelnek, nem kapnak arcot a később Romanisztánba kitelepített cigányok – csak egy „cigányforradalmárt” ismerünk meg röviden a 10. fejezetben, Csika bát, ő derék embernek látszik, mivel hajlandó közös költséget fizetni az általa megszállt házban. De egy ilyen szereplő magában azért még nem mondható az előítéletek elleni harcnak.

Több szempontból is kihagyott lehetőség tehát Spiró új történelmi regénye, bár szellemes részletei miatt egyáltalán nem olvashatatlan. Csak aztán nehogy később úgy alakuljon a helyzet, hogy újra aktuális legyen!

